

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

УДК 159.923.2

Ю.І. Волчелюк,
Хмельницький інститут
соціальних технологій
ВМУРОЛ «Україна»

Розбудова незалежної Української держави сприяла розвитку інтелектуального потенціалу, прискорила зміни в суспільному житті, що цілком природно, актуалізувала складні психолого-педагогічні проблеми удосконалення національної системи освіти. Перебуваючи вдома або в інтернаті діти не отримують необхідних знань, умінь та навичок, що сприятимуть саморозвитку, самореалізації, самовдосконаленню в подальшому, дорослому житті. Домінуюча донедавна практика, спрямована на виховання молодого інваліда як соціального споживача або у кращому разі надання невідповідної його здібностям професійної освіти, що давала право на виконання у суспільстві некваліфікованої низькооплачуваної роботи, відходить у минуле.

На даний час у педагогічній літературі головний акцент робиться на спеціальній освіті, досліджуються закономірності розвитку людей з особливими потребами. Педагогічні дослідження з питань становлення та розвитку практики і теорії спеціально організованого навчання і виховання дітей з вадами слуху, зору проводилися вітчизняними вченими В.Андрущенком, М.Ярмаченком, В. Бондарем, І.Береговим, В. Синьовим та ін.

Нові соціально-педагогічні підходи до соціальної роботи з дітьми-інвалідами, що розроблені у контексті концепції соціальної роботи з дітьми та молоддю в Україні, висвітлено у публікаціях українських вчених Р.А. Ануфрієвої, О.В. Євдокимова, Л.І. Коваль, Н.Д. Зеленої, С.О. Зубейко, О.С. Столяренка.

Формуванням нової системи освіти займаються М.Таланчук, І.Бондар, М.Синьов, І.Леонгард, А.Ямбург, Г.Шевцов; теоретичні і методологічні аспекти технічної і гуманітарної освіти інвалідів, а також можливості навчально-методичного, інформаційного, медико-соціального супроводу розробляють К.Агавелян, Н.Вовк, З.Кантор, І.Нікітіна, Г.Станевський, В.Авілов, Б.Даутова, Н.Козлов, А.Мальков, В.Сікора, Г.Н.Паршін, І.Купреєва, Є.Чайковський.

Мета статті - здійснити теоретичний аналіз соціально-педагогічних умов соціальної адаптації молоді з особливими потребами до інклюзивного освітнього простору.

Відповідно до мети визначено такі завдання:

- розкрити сутність поняття інклюзивний освітній простір;

- охарактеризувати основні соціально-педагогічні умови соціальної адаптації студентів з особливими потребами до інклюзивного освітнього простору.

На сьогодні найбільш поширеною формою навчання молоді з особливими потребами є спеціальні загальноосвітні школи, школи-інтернати та спеціалізовані профтехучилища. У 2008/2009 навчальному році функціонували 385 спеціальних навчальних закладів з контингентом 48,5 тис. осіб, у яких здобували освіту, проживаючи в сім'ї, 4,8 тис. осіб з особливими освітніми потребами. Щороку в Україні зменшується на 1,5-2 тис. вихованців інтернатних закладів для молоді з особливими освітніми потребами, що пов'язано з їх інтеграцією у загальноосвітні навчальні заклади [3].

Перебуваючи вдома або в інтернаті молоді інваліди не отримують необхідних знань, умінь та навичок, що сприятимуть саморозвитку, самореалізації, самовдосконаленню в подальшому, дорослому житті. Крім того вони виявляються не підготовленими до життя у незахищеному середовищі, яке не пристосоване до їх особливих потреб, мають низький рівень соціалізації та соціальної адаптації, не вміють спілкуватися з незнайомими людьми.

Спілкування – найважливіша соціальна потреба людини. Позбавлена спілкування людина несвоєчасно й неповноцінно розвивається. Саме міжособистісне спілкування – це засіб передавання пізнавальної та емоційної інформації, що зумовлює соціальний та інтелектуальний розвиток і виховання людини. Дефіцит спілкування призводить до затримок у психічному і загальному розвитку мовлення, що віддзеркалює розвиток мислення; затримується соціальний розвиток, зокрема взаємин з однолітками; пригнічується емоційна сфера, внаслідок чого емоції та почуття стають невиразними, уповільненими, неадекватними; зменшується жвавість і природна рухливість, з'являється млявість, вайлуватість, скутість. Всі перераховані вище ознаки в більшості випадків притаманні молоді з особливими потребами, але подолати їх можливо, шляхом забезпечення повноцінного спілкування з однолітками [2].

Разом з тим, ураховуючи світові тенденції розвитку освіти, в Україні все більшого поширення набуває спільна форма навчання та

виховання молоді з особливостями розвитку та їх здоровими однолітками.

За оперативними даними, із 100 тис. осіб з особливими освітніми потребами, які інтегровані у загальноосвітні школи, 45 % складають особи з інвалідністю. Це люди з проблемами розумового розвитку, сенсорними порушеннями, порушеннями опорно-рухового апарату.

Водночас, на сьогодні організаційно-методичні засади навчального процесу у навчальних закладах орієнтовані на студента, який нормально розвивається, без урахування особливостей психофізичного розвитку студентів з особливими потребами. Невідповідність форм і методів педагогічного впливу на таких студентів може створювати передумови для формування у них негативного ставлення до навчання, девіантної поведінки.

Важливу роль в досягненні гуманітарного, соціального та економічного розвитку осіб з особливими потребами відіграє інклюзивне навчання. Спільна освіта осіб з обмеженими можливостями та їх здорових однолітків є основою їхньої інтеграції та соціальної адаптації [4].

Англійське дієслово «inclusion» перекладається, як утримувати, включати, мати місце в своєму складі. Тому «inclusion» є терміном, що відображає нові погляди не лише на освіту, але й на місце людини в суспільстві. Поняття «inclusion» за кордоном (США, Канада, Великобританія), де існує 50 річний досвід соціальної інтеграції людей з особливими потребами, приходять на зміну поняттю «інтеграція». Адже механічне поєднання (інтеграція) в одній групі студентів з особливими потребами і з звичайним розвитком не означає повноцінної участі перших в житті групи. Мета ж інклюзивного учбового закладу – дати всім студентам можливість найбільш повноцінного соціального життя, активної участі в колективі, тим самим забезпечуючи найбільш повну взаємодію і турботу один про одного як членів співтовариства [3].

Інклюзивне навчання повною мірою не є альтернативою спеціальній освіті, проте воно значно розширює її можливості. Навчальні заклади з інклюзивним навчанням мають працювати у тісному зв'язку із спеціальними загальноосвітніми навчальними закладами, використовуючи напрацьовані методики роботи з особами відповідної нозології, залучати до консультування спеціалістів із багаторічним досвідом роботи з такою категорією людей. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває організація своєчасного системного психолого-педагогічного супроводу студентів з порушеннями розвитку.

На сьогоднішній день в Україні створюється ціла мережа освітніх закладів, покликаних надати широкі можливості людині з обмеженими фізичними можливостями бути повноправним членом суспільства.

Активізація навчання студентів з особливими потребами шляхом оптимального вибору форм та методів навчання є однією з вагомих проблем педагогічної науки сьогодні.

Ключовим фактором розвитку інклюзивної освіти має бути відповідна підготовка педагогів до роботи з студентами з особливими потребами [4].

Інклюзивні колективи, як педагогічно, психологічно та соціально підтримані інституції, можуть забезпечити студенту з особливостями фізичного розвитку досягнення індивідуально високих показників особистісного розвитку, усвідомлення самоцінності цього розвитку для життєдіяльності індивіда, функціональної значимості у процесі інтеграції в соціальне середовище, спроможності посісти в ньому належне місце, адекватне внутрішнім, особистісним набуткам [6].

Базуючись на результатах міжнародних досліджень, досвіді інклюзивного навчання у нашій державі, можна стверджувати, що таке навчання корисне не лише для дітей з особливими потребами, а й для їхніх однолітків, батьків. Інклюзивне навчання сприяє розвитку емпатії, толерантності, об'єктивній оцінці власних можливостей, формуванню реалістичного світогляду. Такі колективи забезпечать можливості для здорових людей бережливо ставитися до потенціалу, дарованого їм природою, запобігати здійсненню деструктивних кроків (наркоманія, алкоголь тощо) через нерозуміння вартісності свого самотворення, життєтворення; розкривати нетрадиційні шляхи особистісних досягнень в опануванні знань, умінь і навичок.

Повсякденні контакти з особою з особливостями в розвитку сприяють розширенню соціального досвіду, можливо, навіть світоглядних меж звичайних студентів. За умови правильно побудованої педагогічної ситуації цей досвід може стати підґрунтям справжнього особистісного зростання повноправних особистостей.

Таким чином наявність у звичайній групі студента з особливими потребами стає умовою, що сприяє особистісному розвитку однолітків. Турботою представників педагогічного колективу, в цьому контексті, стає створення особливої емоційно-когнітивної установки щодо нього: тут має бути не стільки жалю, скільки турботи, емпатійної, чуйної і тактовної взаємодії з ним, з одного боку, а з іншого – ставлення до нього як до рівноправного члена колективу.

Залучення осіб з особливостями психофізичного розвитку до загальноосвітніх та вищих навчально-виховних закладів передбачає позитивний вплив на широке коло близьких для них людей: батьків, інших членів родини. Вхідження молоді людини в коло своїх однолітків може сприяти поступовій зміні і психічного стану їхніх батьків –

послаблюватиме напруженість, покращуватиме емоційний стан, підвищуватиме ефективність навчально-виховної, абілітаційно-корекційної роботи. Активна, вмотивована, ціннісно-зорієнтована і педагогічно керована участь батьків у навчально-виховному процесі буде обумовлювати зменшення їхніх тривог і страхів, мобілізуватиме сили на щоденне і перспективне досягнення успіху, по-новому структуруватиме світосприйняття цілої родини, близьких до неї людей.

Робота з групами студентів в інклюзивному навчальному закладі дає новий неоціненний досвід поштовх до самовдосконалення педагога, є тим фактором, який стане покликом й умовою формування ширих, демократичних стосунків, убереже від грубощів у будь-яких проявах, не дозволивши проявитися деструктивним внутрішнім силам.

Педагог, працюючи в інклюзивних групах, зможе поглиблювати свої знання про закономірності розвитку дітей, оцінювати методичний підхід, виробляти власні позиції щодо ефективності тих навчальних технологій, якими він володіє, осягати розуміння сильного, спільного та специфічного у функціональних і потенційних можливостях студентів [5].

Робота у групах формує у педагога нове розуміння проблем студентів, які відстають, розкриває перед ним стратегію і тактику психолого-педагогічної підтримки цих осіб.

Крім того, викладач з нових позицій оцінює можливості, працездатність здорових студентів, перед ним постають нові шляхи виховання особистості, нівелювання проблемних сторін студента.

Навчання студентів з особливостями психофізичного розвитку в інклюзивних групах здійснюється на основі типових навчальних планів і програм для вищих навчальних закладів та індивідуальних програм, розроблених навчальними закладами.

Забезпечення індивідуальних фізичних особливостей молодшої людини, її функціональних і потенційних можливостей і потреб реалізується за допомогою компенсаторно-корекційних заходів, які частково реалізуються у процесі навчання, частково в сім'ї та реабілітаційних центрах [1].

Такий інклюзивний підхід до студента з особливими потребами: зважання на його обмежені можливості, прийняття його таким, який він є, чутливість до його проблем, повага як до особистості та симпатія – усе це прояви душевної краси та сили, чинники справді людських, гармонійних взаємин, показники високого рівня особистісного розвитку, які мають бути «закладені» з дитинства. Адже

саме в процесі виховання і навчання формується справжня людина.

Вивчення основних соціально-педагогічних умов соціальної адаптації студентів з особливими потребами дозволило зробити наступні висновки:

- інклюзивні навчальні заклади забезпечують студентам з особливими потребами досягнення індивідуальних показників особистісного розвитку, функціональної значимості у процесі інтеграції в соціальне середовище, спроможності посісти в ньому належне місце, адекватне внутрішнім, особистісним набуткам;

- інклюзивне навчання сприяє розвитку емпатії, толерантності, об'єктивній оцінці можливостей здорових студентів, формуванню реалістичного світогляду;

- забезпечення індивідуальних фізичних особливостей молодшої людини, її функціональних і потенційних можливостей і потреб реалізується за допомогою компенсаторно-корекційних заходів.

Дане питання, на нашу думку, є актуальним в сучасному суспільстві і потребує свого вирішення не лише на законодавчому рівні, але втіленні всіх шляхів його розв'язання на практиці та розробки навчальних програм спрямованих на використання саме в навчальних закладах інклюзивного типу.

Список використаної літератури

1. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». Програма «Інклюзивна освіта» [Електронний ресурс]: <http://www.ussf.kiev.ua/index.php?go=Inklus>
2. Мігалуш, А. Інклюзивна освіта – шлях до всебічного розвитку дітей [Електронний ресурс]: http://www.rusnauka.com/18_NiIN_2007/Pedagogical/22422.doc.htm
3. Наказ МОН від 11.09.09 року № 855 «Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки».
4. Національна Асамблея Інвалідів України. Програма: «Через освіту до соціальної інтеграції» [Електронний ресурс]: <http://naiu.org.ua>
5. Перфільєва, М. В. Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх закладах: автореферат дис. канд. пед. наук / Перфільєва М.В. – Умань, 2008. – 23 с.
6. Софій, Н. З., Найда, Ю. М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально – методичний посібник / Колупаєва А. А., Найда Ю. М., Софій Н. З. та ін. За заг. ред. Даниленко Л.І., – К.:2007. – 128 с.